

JAMES GARVEY:

Etika klimatické změny. Co je a co není správné ve světě, který se otepluje

Překlad A. Vargová

Praha: Filosofia 2018, 273 s.

Každý asi zná pohádku Sůl nad zlato a viděl její oblíbené zpracování ve filmu Byl jednou jeden král. Už jen svým názvem přesně zapadá do poměrů současného světa, jež označil Z. Bauman akronymem TINA, *there is not alternative*, tzn. do poměrů světa bez jakýchkoli uchopitelných alternativ. Sůl, byť není dvakrát zdravá, je prostě nad zlato a nemá alternativu. Na svět bez alternativ je ale Evropa uvyklá od antického starověku a v mnoha kontextech, ne vždy jen pohádkových. Již během rané patristiky se šířilo vědomí, že je-li kdo křesťan, který věří ve spásu své duše, nemůže stát mimo církev. *Extra ecclesiam nulla salus* je věta, kterou křesťanství odtrhlo život od alternativ, včetně těch jinokřesťanských. Dějiny evropské kultury jsou z jistého úhlu dějinami rozvíjení představy o vlastní výlučnosti v pravdě a transformace této představy v sociálně nejúčinnější faktor vytváření bezalternativního světa. Když se tato představa později vymanila z náboženských souvislostí, zmocnila se rozhodujících oblastí společenského vědomí a společenské praxe a stala se osou komplexní evropské imaginace světa.

Její charakteristická bipolárnost, protiklad mezi „my“ a „oni“, „my v pravdě“ a „oni ve lži“, proti které se musíme neustále bránit, odkazují k jednomu zásadnímu rysu myšlení a jednání evropské, či šířeji řečeno, celé okcidentální kultury: po staletí byla impregnována nejrůznějšími hrozbami, až se s nimi musela naučit zacházet tak, aby vůbec mohla existovat. A naučila se to skvěle: všechny renesance, reformace, obrodná hnutí, osvícenství, modernita, pokrok, obecně řečeno, všechny posuny v evropském typu racionality mají charakter přízpůsobení základních společenských obsahů nově se vynořujícím hrozbám. Všechny, včetně hrozby globálního jaderného konfliktu, s kterou vyrůstala dnes a denně konfrontována moje generace, se eliminovaly kvantitativním rozšířením prostředků rozumového zpracování. Ať šlo o cokoli, vždy se našel způsob, jak z toho vytvořit problém pro vědu, filosofii, morální filosofii, nověji pak pro politologii, environmentalistiku a genderová studia, v každém případě a na prvním místě vždycky pro „etiku“. Výsledek je jednoznačný a pro morální filosofii tristní: není nic zprofanovanějšího než „morální apel“, jenž se stal synonymem pro úprk do bezradnosti pod praporem mravní povinnosti (proklatého *das Sollen*, které se vzpíralo, ale nakonec stejně neubrnilo faktu, že bude existovat už jen v konjunktivním tvaru: měl bych, měli bychom, měl bys, ale

především vždy vítězí „mělo by se“, spásné *das Man* západní filosofie, její rozhodující přínos našemu civilizačnímu rozvoji).

Krátce před koncem roku 2018 vyšla v edici Dnešní svět pražského nakladatelství Filosofía knížka J. Garveye, v Londýně působícího amerického autora, nazvaná *Etika klimatické změny*; s desetiletým zpožděním proti originálu (r. 2008), což by u tzv. nadčasových děl nebylo ničemu na překážku. Problém Garveyova spisu ale spočívá kromě mnoha jiných věcí v tom, že je ledacos, jen ne nadčasový. O fakticitě klimatické změny pochyboval mezi lidmi kompetentními k jejímu výzkumu málokdo již v době sepsání knížky. Sporadické úvahy politiků o její falešnosti (Česko má příhodnou zkušenost s V. Klausem) asi jen málokdo schopný užívat svůj rozum považoval za kompetentní. Stanoviska formulovaná v první dekádě 21. století mohla být už poměrně jednoznačná, protože za nimi stály výzkumy (včetně modelování dalšího vývoje, srv. zprávy pro Římský klub ze 70. let), ale rovněž obecnější rozvahy filosofického, futurologického, sociologického a sociálněvědného rázu, které spatřily světlo světa na sklonku 20. století.

Již tehdy se jim tu a tam dařilo vyvolávat konkrétní jednání: když se v 70. letech rozšířily znepokojivé poznatky o slábnutí ozónové vrstvy v atmosféře a novináři rozpoutali hysterii kolem „ozónových děr“ (nejpopulárnější byla ta nad Antarktidou sledovaná v roce 1985), zareagovala široká veřejnost poměrně striktně vůči používání freonů (halogenderivatů uhlíku transponujících do atmosféry chlór). Byla to právě znepokojená veřejnost, která donutila politiky podepsat Vídeňskou úmluvu (r. 1985), zavazující signatáře omezit používání freonů. Roku 1987 vznikl Montrealský protokol, který freony zakázal. Restrikce byla ještě přísněna kodaňskými dokumenty z let 1990 a 1992. Nejpozději od této doby by mohlo být dostatečně zřejmé, že:

- ovlivňování atmosférických pochodů s důsledkem širokých změn nejen klimatu je dílem člověka;
- je natolik rizikové, že vyžaduje okamžité dostatečně radikální mocenské zásahy států (zákaz výroby, používání, jasné sankce při porušení závazku);
- i přes tuto rychlou reakci se bude situace (možná) zlepšovat velmi pomalu (freonů je v atmosféře tolik, že budou ještě dalších zhruba padesát let stoupat do jejich horních vrstev, kde vytvářejí rekombinace s ozónem).

Dnes, po třiceti letech od této první v zásadě globální reakce na ohrožení lidí průmyslovými aktivitami lidí, je již patrně zbytečné oživovat diskuse o tom, že klimatická změna je. Totéž se týká faktu, že ji způsobuje živočišný druh zvaný *homo sapiens sapiens*. Co naopak diskutabilní zůstává, jsou způsoby nakládání s těmito fakty ve veřejném prostoru; a snad ten nejdiskutabilnější si zvolil J. Garvey, když se rozhodl konstatovat, že vedle klimatické změny je také etika klimatické změny.

V novějších dějinách západní civilizace se nakumulovalo množství etik, v nichž se orientují asi již jen nejlepší odborníci (k nimž se nepočítám). Z vnějšího pohledu se zdá, že spíš najdeme, co svou etiku ještě nemá, než bychom sepsali souhrn všeho možného, co etiku vlastní. Když už budeme v tom hledání, můžeme se také pokusit zjistit, co se kdy kterou etikou změnilo, zvláště k lepšímu. Editoři Garveyovy knížky napsali na zadní stranu obálky, že je „filosofickým dílem, jež pojímá dané téma jako morální problém“. Hm. Pokud tím chtěli ospravedlnit její opožděné vydání náznakem toho, že když je něco morální problém, má to své místo vždy, všude a bez odmlouvání, podceňují schopnosti filosofie co do jejího racionálního kritického výkonu. Pokud jen jinými slovy opsali, o čem text pojednává, podceňují schopnosti čtenáře, a nemusí jím být jen odborník či specialista: když se něco jmenuje *Etika klimatické změny*, lze se domnívat, že patrně nepojímá klimatickou změnu jako problém deskriptivní geometrie. Nemám editorovi za zlé, že se připojil k plytkosti jazyka a myšlení celé knížky, která podobně nicneříkajícími formulacemi přetéká. Mnohem závažnější nedostatek tkví v tom, že prohlásil tento značně rušivý rys za zásluhu knihy.

Na skutečnosti, že ji Garvey napsal „velmi přístupným stylem“, neshledávám nic záslužného: daří se mu tím jedině, a to přidávat k už tak nadměru vážným otázkám poruch klimatu a jejich možným důsledkům pro planetární biosféru ještě úplně zbytečný problém, totiž pátrání po znacích, které určují, kudy vede hranice mezi „velmi přístupným stylem“ a neúnosnými simplifikacemi. Toto je skutečně editorská chyba: Garveyově textu měla předcházet úvodní studie či alespoň předmluva, z níž by jasně vyplývalo, jaký je stupeň vědeckého poznání klimatických změn dnes; proč editoři sáhli po daném titulu; jak vůbec rozumět jeho stylu; jakého poznání se jím dosahuje a komu jsou vlastně určeny tyto poznatky, které sklouzávají na úroveň studenta nějaké College z amerického středozápadu či bakaláře některé z povedených českých soukromých univerzit; jaký vlastní účel český překlad této publikace má – chce být ukázkou toho, jak vypadaly morální apely v této oblasti před desetiletím; nebo jde o vzor moralismů, kterých se máme masově přidržovat; je to závazná morální kazuistika předepisující, jakými kroky se máme ubírat směrem k celkové sociokulturní změně a k novým způsobům jednání; nebo se zde předkládá skutečně „etika“ klimatické změny, tzn. usoustavněná vědní disciplína zkoumající normy, zásady chování, mravy a celkovou morálku společnosti tváří v tvář klimatickým změnám, konkrétně oteplování planety Země?

Z Garveyova „velmi přístupného stylu“ totiž takové celkové uvození čtenář nevyčte, text se mu roztéká před očima všemi směry a pokud by někdo proti knížce namítl, že je od její druhé strany zcela zjevné, čím autor skončí – dnes už tak trochu trapným, protože vyprázdněným harašením kolem naší odpovědnosti, které se nemůžeme zříci a musíme udělat „něco“ – bude se mu taková interpretace vyvracet jen velmi nesnadno. Ostatně domněnku, že styl knihy se podřizuje snaze o oslovení všech, protože klimatický problém se rovněž týká všech, popírá sám Garvey, když říká: „Pokud čtete tento text, jste možná

student nebo přednášející na té či oné univerzitě, možná její absolvent.[...] Je pravděpodobné, že jste vzdělanější než většina lidí na planetě“ (s. 226). Když se takto striktně rozcházejí ambice autora s ambicemi editora, bývá výsledkem nedodělek.

Recenzovaná knížka má šest kapitol, vždy členěných do několika subkapitol. Začíná kapitolou nazvanou „Teplejší planeta“, pokračuje pokusem o jistá normativní sdělení „Co je správné, a co ne“, a už v polovině, tzn. ve třetí kapitole, dospívá pod titulem „Odpovědnost“ k tomu, co je alfa a omega autorova uvažování. Druhá polovina knihy je ještě náročnější: nejprve se vyjádří jisté pochopení pro nás slabé, pro naše nejistoty, pochyby a váhavost v kapitole „Pasivita“, kterou je ale mj. i z morálních důvodů nutno překonat a pustit se do díla nápravy, jak čteme v páté kapitole „Akce“. Pak už jsme jen postaveni před zrcadlo vlastních činů a sílu uhlíkové stopy, kterou tím zanecháváme, zatímco nás čeká „Individuální volba“, popsána v šesté kapitole.

Pokud se čtenář shodne s autorem pouze v minimu jeho postojů, zachrání situaci epilóg nazvaný „Nevím, co si mám o těchto závěrech myslet“ – jeho zásluhou zjistíme, že jsme na tom oba přibližně stejně. Nevím, co si myslet nejen o závěrech knížky, ale už o jejích předpokladech a východiscích, zejména o jistotě, že pro zmiňované problémy ohrožující život na planetě Zemi se nalézá řešení v „etice“, slušněji řečeno, ve sféře morální praktické filosofie. Oteplování je jeden z důsledků té formy hospodářské sebereprodukce původně evropské, potažmo atlantické či okcidentální kultury, která získala navrch – bez alternativy – počínaje novověkem. Touto formou je masová zbožní výroba, a ta se zakládá kompletně na spotřebovávání sluneční energie, transformované a uložené v nejrůznějších „zdrojích“, jimiž se pohánějí kola vyrábějící náš blahobyť. Masová zbožní výroba přináší obrovské zisky, které umožňují stále silnější expanzi, jež ústí v ovládnutí světa kapitálem, tzn. v jeho další a hlubší exploataci za účelem zisku. Jaká a čí morálka se k tomu může a má vyjadřovat? A když už si někdo myslí, že je to právě ta jeho, která smí říkat ostatním, co je správné a co nikoli, dosáhne něčeho víc než denunce moderních dějin globálně expandující euroamerické kultury? Roubování mravních principů na řeči o dekadenci a rozkladu jako dokončení smysluprázdného kulturního rozvoje v jeho stěžejních aspektech je lákavé, protože snadné a komerčně zajímavé. Že je kromě toho také jen a pouze amorální by už bylo subjektivní hodnocení, do kterých se nechci pouštět.

Garveyova knížka dobře ukazuje, jak se staví a koncipuje vězení, kde končí pod zámek morálních povinností, nevyhnutelných mravních závazků a individuální volby převzetí univerzální odpovědnosti za chybující lidstvo (a v něm i za sebe) docela obyčejné myšlení. Nepochybují o tom, že tento stav leckomu vyhovuje, přinejmenším tomu zlomku světové populace, která vlastní polovinu nebo tři čtvrtiny světového bohatství. Dokud se badatelé vzájemně odsuzují k nesnímatelné odpovědnosti, nemají globální elity důvod ke znepokojení. Svou vděčnost prokáží třeba tím, že jeden či druhý koncern tu a tam zafinancuje vydání takové morálně rozhorlené knihy. Dokud ti stejní badatelé nezačnou zaměřovat své síly a aktivity na takové cíle, jako je zásadní změna zákonodárství,

rekonstrukce nadnárodních společných organizací, která by odpovídala současným nejen silovým, ale právě i globálně rizikovým poměrům, jako je masivní regulace kapitálu, zajištění práva každé jednotlivé země rozhodovat o svém nerostném a dalším bohatství sama, bez neokoloniálních praktik „ochrany vlastních zájmů“ a „boje s mezinárodním terorismem“, bude na světě klid a teplota. Brzy možná až příliš.

Zdá se, že si Garvey snad i uvědomuje, že za mluvení do větru nemusí vždycky zodpovídat vítr. Mluvení si dokáže své zavátí pískem zapomnění obstarat samo. Autoři jeho typu se ovšem nejčastěji vyznávají hned po odpovědnosti k optimismu, jako by ten byl neodmyslitelnou podmínkou prvního. Také Garvey rozzářil pochmurnost svých závěrečných úvah takovou hvězdou dobré naděje: „Samozřejmě, všechno není tak černé. Máme petice, klimatické kempy a pochody, koncerty na podporu zvýšení povědomí o klimatické změně, dokonce i některé zákony se mění“ (s. 250). Dodávám, že máme také komise, výbory a podvýbory, ministerstva a politické náměstky, sněmy a slety, tiskové konference, mluvní a investigativní psy demokracie; máme aktivisty, snilky, slepé mládež, proroky a evoluční ontology, díky jimž máme každou chvíli návrh nějaké nové ústavy Země nebo sluneční soustavy; ale především máme, a nyní již bez sarkasmů, docela obyčejný strach.

I Garvey se nakonec již jen utěšuje, trochu dětinsky, ale s milou rozpačitostí. „Lidské bytosti vždycky nakonec udělají správnou věc“, zakončuje svou publikaci (s. 251), zřetelně v domnění, že tím je věc zachráněna a Slunce zase vyjde. Jistě, vždycky jsme my lidé všechno přemohli, všechna protivenství, která jsme si nastavili do cesty (protože nikdo cizí je před nás nekladl), jsme nakonec zdolali, dokonce jsme se naučili alespoň na čas smířovat americkou vodu s ruským ohněm, když bylo nejhůř a idea světovlády mizela za lesem hákových křížů. Tak i nyní voláme po odpovědnosti, po přijetí jednoho každého dílu toho, za co zodpovídáme, když už ne kvůli sobě, pak kvůli tomu, co není, kupříkladu kvůli budoucím generacím. Ale proč vlastně? Co očekáváme? Zdá se, že již jen jedno jediné – že tím posledním nepřitelem, kterého přemůžeme jako všechny dosavadní, bude smrt.

Asi vznikne ještě hodně knih, odborných, naučných traktátů, výplodů biochemických reakcí v našem mozku, než se zahřeje natolik, aby se místo jim začal věnovat samozáchovným opatřením. Ty knihy budou zapřísahat odpovědnost, solidaritu, lásku a „něco“, co je nezbytné vykonat, protože je nutné, aby život trval. Opravdu? Proč by moje svoboda měla být souzena cizím svědomím? – tak se ptá Pavel z Tarsu (1 Ko 10,29). Jenom proto, že to nepochybně je svoboda lidí, která vždy bude po právu vina za to, co se stalo se světem v posledních dvou či třech staletích? Není ani v nejmenším nutné, aby život trval. Nejsme schopni přinést k premise nutnosti trvání života žádný jiný než volní argument; chceme to, požadujeme to, věříme v to, máme to za samozřejmé a jsme natolik humanisty, že se staneme třeba i petičními aktivisty, aby život trval. Bojíme se okamžiku, kdy nás doženou naše vlastní dějiny. Pokud se stane přesvědčení či přímo víra platným argumentem, otevřou se dveře čemukoli. I to byl jeden z důvodů, které pohaněly vznik

a rozvoj vědecké argumentace. Pokud nebude pro tezi o nutnosti trvání života mluvit ověřitelný, testovatelný a logicky konzistentní argument, bude to stále znamenat, že ji kdykoli zpochybní kdokoli, kdo se opře o svou svobodu a její nevázanost úradky cizího svědomí, tj. o svůj hloupý, naivní a v důsledcích tragický předsudek nedotknutelnosti osobní „svobody“. Budeme si v těch knihách číst, budeme pořádat jejich křty a představení, zvát autory a zasvěceně hovořit. Sotva komu zbude uprostřed tohoto deptajícího pracovního vytížení čas, aby si přečetl pohádku Sůl nad zlato ještě jednou, a asi také naposledy.

Břetislav Horyna

Břetislav Horyna
Katedra filozofie
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Hodžova 1
949 74 Nitra
Slovenská republika
e-mail: bhoryna@ukf.sk